

darulfunun ilahiyat

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Open Access

Mustafa Çalışkan'ın "Nevrotiklik ve Dindarlık" Adlı Eserinin Değerlendirilmesi

Review of "Neuroticism and Religiosity" by Mustafa Çalışkan

Mustafa Çalışkan. *Nevrotiklik ve Dindarlık* (Bursa: Emin Yayınları, 2025), 413 Syf.
ISBN: 978-625-6563-93-3

Zeynep Karlık¹

¹ Bağımsız Araştırmacı, Din Psikolojisi, Bursa, Türkiye

Anahtar Kelimeler Din Psikolojisi, Nevrotiklik, Dindarlık, Dinî Başa Çıkma, Ruh Sağlığı.

Keywords Psychology of Religion, Neuroticism, Religiosity, Religious Coping, Mental Health

Batı psikolojisi tarihinin başlangıcından bu yana din ve nevroz ilişkisi, bu alandaki araştırmacıların temel araştırma konularından biri olmuştur. Freud dinin nevroitiklik halinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. O'na göre din, bastırılmış birtakım düşünceleri gidermek üzere ritüellerden oluşan bir sistem ve kökeni saplantılı ruh halinin dışı vurumu olan tabudur.¹ Psikanalitik yaklaşımın bir diğer savunucusu Jung'a göre din, bireyin sağlıklı olmasını sağlayan bir limandır.² Nevrotik bozukluk kaygı, korku ve çatışmalar nedeniyle³ zihinsel ve duygusal olarak kişiliğin gerçek algısının bozulması olarak kabul edilmektedir.⁴ Freud, nevrozu yaşam için kendisini güçsüz hisseden insanların

- 1 Sigmund Freud, *Totem and Taboo*, çev. Abaham Brill (New York: Cosimo Classics, 1913), 41.
- 2 Carl Gustav Jung, *Din ve Psikoloji*, çev. Cengiz Şişman (İstanbul: İnsan Yayınları, 1993),
- 3 Salih Güney, "Nevroz", içinde Davranış Bilimleri ve Yönetim Psikolojisi Terimleri Sözlüğü (Ankara: Ocak Yayınları, 1998), 200.
- 4 Bülent Sönmez, *Modern Batı Düşüncesi Hristiyanlık ve Dinin Kökeni* (İstanbul: Tire Kitap, 2024), 199

“ Atıf | Citation: Karlık, Zeynep. "Mustafa Çalışkan 'Nevrotiklik ve Dindarlık' Adlı Eserinin Değerlendirilmesi", darulfunun ilahiyat 37/1:342-347 <https://doi.org/10.26650/di.2026.37.1.1785795>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2026. Karlık, Z.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Zeynep Karlık, zeynepsariyerkarlik@gmail.com

kapandıkları manastıra benzetmektedir.⁵ Jung'a göre ise nevroz kendiliğin parçalanmasıdır.⁶ Bireyin zorlayıcı yaşam olayları sonucunda nevrotik bozukluk yaşadığı görülmekte; nevrozla birlikte yaşamla başa çıkması güçleşmektedir. Bu durumlarda birey dinle karşılaşmaktadır. Bu bağlamda Çalışkan'ın "Nevrotiklik ve Dindarlık" başlığıyla yayımladığı eseri, söz konusu sürecin birbiriyle ilişkisine odaklanmaktadır. Literatürde dindarlık ile nevrotiklik ilişkisini araştıran müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle "Nevrotiklik ve Dindarlık" adlı çalışma, din psikolojisi alanında Türkiye'de yayımlanan ilk ve tek eser olma özelliği taşımaktadır.

Yazarın "Nevrotik Bozukluk Tanılı Bireylerde Dindarlık ve Dinî Başa Çıkma Üzerine Bir Araştırma" isimli doktora tezinin basılmış hali olan bu çalışmanın amacı, nevrotik tanılı bireylerin dindarlık ve dinî başa çıkmayla ilgili algılarını, deneyimlerini, tecrübelerini ve düşüncelerini anlamaktır. Yazar, Çanakkale Mehmet Akif Ersoy Devlet Hastanesi ve Ezine Devlet Hastanesi psikiyatri polikliniğine başvurmuş ve "Nevrotik Bozukluk" tanısı almış 30 katılımcıyla araştırmayı gerçekleştirmiştir. Araştırma verileri yazarın uzman görüşlerini alarak oluşturduğu görüşme formuyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle elde edilmiştir. Çalışma giriş ek olarak üç bölüm, sonuç ve öneriler bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümü araştırmının konusu, problemi, soruları, amacı, önemi, sayıltıları ve sınırlılıkları başlıklarını içermektedir. Teorik çerçevenin çizildiği birinci bölümde (s.21-76) yazar, konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına kilit role sahip kavramlar olan din ve dindarlık, başa çıkma ve dinî başa çıkma, dindarlık ve dinî başa çıkma, nevrotik bozukluk ve dindarlık, dinî başa çıkma ve nevrotik bozukluk farklı boyutlarıyla benzer ve ayrışan noktalarını dikkate alarak anlatmaktadır.

Birinci bölümde yazar genişçe "Din ve Dindarlık" kavramını tanımlamış daha sonra din ve nevrotiklik ilişkisini açıklamıştır. Bu bağlamda Batı psikolojisinde dinin ruhsal bozukluklarla ilişkili olduğu ya da dinin ruhsal bozukluğa neden olduğu görüşü olsa da dinin beden ve ruh sağlığını koruyup geliştirdiğini ileri süren görüşlerin bulunduğu yer vermiştir. Yazar, bireylerin zor durumlarda ve hastalıklarda dinî başa çıkmaya özellikle olumlu dinî başa çıkmaya başvurduklarını belirtmektedir. Yazar bu görüşünü belirtirken, dinin beden ve ruh sağlığına etkisi olan dindarlık algısının şekilleri ve boyutlarının yanında kültür, ırk ve bireylerin dinlerini dikkate almanın gerekliliğini vurgulamaktadır. O'na göre yanlış inanç ve dinî davranışlar, Tanrı'ya negatif bağlanma gibi yaklaşımlara neden olmakta, bu durum da bireylerin ruh sağlığını olumsuz etkileyebilmektedir. (s.66)

Yazarın da vurguladığı gibi dinin ruh hastalıklarına sebebiyet vermediği

5 Anna Freud, *Ben ve Savunma Mekanizmaları* (İstanbul: Metis Yayınları, 2015), 43.

6 Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji*, çev. Ender Gürol (İstanbul: Payel Yayınları, 1997), 43.

ancak yanlış dinî fikirlere sahip olmanın bireylerin rahatsızlığına neden olduğu söylenebilir. Doğru dinî uygulamaların beden ve ruh sağlığı problemlerinin aşılmasında destek olduğu bilinmektedir.⁷ Çalışmada verilen yerli ve yabancı alanda yapılmış araştırmaların sonuçlarına baktığımızda dinî unsurlar ile nevroitiklik arasındaki ilişkide genellikle olumlu sonuçların tespit edildiği görülmektedir. Alan yazında dindarlık ve iç güdümlü dindarlık ile nevroitiklik arasında negatif; dış güdümlü dindarlık ile pozitif ilişkinin varlığı görülmektedir. Bu veriler ışığında özellikle iç güdümlü dindarlığın bireyleri nevroitiklikten koruyabileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca yapılan çalışmalarda nevroitikliğin, olumlu dinî başa çıkmayla negatif; olumsuz dinî başa çıkmayla pozitif ilişkide olduğu görülmektedir. Bireylerin olumlu dinî başa çıkmayla hastalığını hafiflettiği veya nevroitiklikten korunduğu söylenebilir.

“Araştırma Yöntemi” başlıklı ikinci bölümde (s.77-106) araştırmanın yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümde araştırmanın modeli ve deseni, çalışma grubu, etik uygulamalar, araştırmanın planlanması ve pilot çalışma süreci, araştırmanın yapıldığı ortam ve zamanı, veri toplama aracı, verilerin toplanması, verilerin analiz süreci, araştırmacının rolü, araştırmacının günlüğü ve araştırmanın inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirliği işlemlerinden bahsedilerek tablolar halinde katılımcılar hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Son başlık “İnandırıcılık”, “Aktarılabilirlik”, “Tutarlılık”, “Teyit Edilebilirlik” alt başlıklar halinde açıklanmıştır. Araştırmada nitel bir araştırma türü olan fenomenolojik desenle dindarlık ve dinî başa çıkma olguları hakkında derinlemesine bilgi elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın güvenliği için görüşme odasının şartlarına azami dikkat gösterilmiştir. (s. 88)

Kitabın en geniş bölümü olan “Bulgular ve Yorumlar” başlıklı üçüncü bölümde (s. 107- 346) yedi alt başlık halinde bulgular aktararak analiz yapılmıştır. Birinci alt başlıkta danışanın ilk yetiştiği ailesinin kendisine karşı tutumu, ailesinde psikolojik veya psikiyatrik tanı olup olmadığı, ailesinin dindarlığı tartışılmıştır. İkinci alt başlıkta, danışanın din eğitiminin kaynağı, ilk olarak din eğitimini hangi tarzda aldığı ve hali hazırda dinî bilgiye nasıl ulaştığı değerlendirilmiştir. Üçüncü alt başlıkta, din ve Allah algıları incelenmiştir. Dördüncü alt başlıkta, hangi dine mensup oldukları, öznel, bireysel ve kurumsal din algıları, ibadetlerini yapma sıklıkları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Beşinci alt başlıkta, başa çıkma ve dinî başa çıkma kavramları bağlamında danışanların dinî başa çıkmalarının olumlu veya olumsuz olması değerlendirilmiştir. Yaşadıklarını bir ceza görüp görmedikleri, Allah’a isyan edip etmedikleri incelenmiştir. Altıncı alt başlıkta, katılımcıların kendi bakışları açısından nevroitiklik nedenleri ve görülen olumsuz duyguların neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Son olarak yedinci alt başlıkta, dinî inanç

7 Ahmet Özalp, *Bireylerden Gruplara İnanç: Sosyal Psikoloji* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 156.

ve ibadetlerin nevrotik bozukluğa neden olup olmadığı veya tam tersi olarak nevrotik bozukluğun dinî inançlar üzerindeki etkisi, katılımcının din ve ruh sağlığı ilişkisiyle birlikte dinin ruh sağlığı üzerindeki etkisi konusundaki düşünceleriyle ilgili bulgular aktararak yorumlanmıştır.

Son olarak “Sonuç ve Öneriler” bölümünde nevrotik bozukluk tanılı bireylerin dindarlık ve dinî başa çıkma üzerinde yapılan bu çalışmanın araştırma sonuçları detaylı bir şekilde yorumlanmıştır. Altı alt başlık halinde sunulan sonuçlar bölümünde Çalışkan, değişkenler arasındaki ilişkileri açık bir şekilde ortaya koymuştur. Birinci alt başlıkta katılımcıların çocuklukları ve yetiştirildikleri ailelerinin özellikleri değerlendirilmiştir. Katılımcıların çoğunun olumsuz aile ortamında yetiştirildiği belirtilmiştir. Ailenin dindar olup olmamalarının bireylerin dindarlığı için önemli olduğu üzerinde durulmaktadır. İkinci alt başlıkta katılımcıların din eğitimi tarzları değerlendirilmiş ve dini öğrenmek için televizyon, internet başta olmak üzere Kur'an ve diğer dinî kitaplar ve dinî şahsiyetlerden yardım aldıkları bildirilmiştir. Üçüncü alt başlıkta katılımcıların Allah ve din algılarına bakıldığında az bir kısmının cezalandırıcı Allah algısına sahip olsa da çoğunluğunun olumlu Allah ve din algısına sahip olduğu tespit edilmiştir. Dördüncü alt başlıkta değerlendirilen dindarlık algısına dair sonuçlara göre katılımcıların büyük çoğunluğu kendisini dindar olarak nitelendirmemektedir. Beşinci alt başlıkta yer alan başa çıkma ve dinî başa çıkmaya dair sonuçlara göre katılımcılar dua başta olmak üzere pek çok olumlu dinî başa çıkma yöntemleri uygulamaktadır. Ancak yanlış din algısına sahip katılımcıların Allah'a öfke duyma gibi olumsuz dinî başa çıkma gösterdiği tespit edilmiştir. Altıncı alt başlıkta katılımcıların olumsuz duygularla ilgili söylemleri nevrotiklikle bağlantılı olarak açıklanmıştır. Yedinci alt başlıkta nevrotiklik ve dindarlık arasındaki ilişkinin önemine değinen Çalışkan, nevrotikliğin kişinin doğru dinî bilgilere yeterli bir şekilde uymamasından kaynaklandığını söyleyerek olumlu dinî başa çıkmanın ruh sağlığı açısından önemli olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca tüm katılımcıların olumlu veya olumsuz dinî başa çıkmaya başvurduğunu belirtmektedir.

Çalışmanın alan için önemli bir boyutu da yazarın din ve nevrotiklikle ilgili araştırmalara yer vermesi, kendi bulgularını da bu sonuçlarla kıyaslayarak yorumlamasıdır. Sosyal bilimler alanında veriye dayanan bu tarz çalışmaların yapılması alan için oldukça önemli ve gereklidir. Özellikle din psikolojisi gibi algı, duygu, sezgi ve metafizik gibi nesnel olmayan konuların yer aldığı bir alanda araştırmanın nitel olarak yapılması alan için önemli bir veri oluşturacağından dikkate değerdir.⁸ Çalışmanın birincil kaynakları temel olarak oluşturulduğu ve hacimli bir kaynakçaya sahip olduğu görülmektedir. Kitapta editoryal bakımdan hatalar veya yazım yanlışlıkları bulunmamaktadır. Katılımcılara kod adları

8 Sevrâ Fırıncioğulları, “Sosyal Bilimler ve Hermeneutik Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, *Sosyoloji Dergisi*, sy 33 (2016): 37-41.

verilerek etik ilkelere gerekli hassasiyetler gösterilmiştir. Ancak her çalışmada olabileceği gibi bazı eksiklikler içermektedir. Mülakat sonuçlarının detaylı bir şekilde yer alması bilgi aktarımını doğru bir şekilde sağlasa da okuyucu için zorluk oluşturmaktadır. Ayrıca var olan kodlar tümünden gelim yaklaşımıyla, yeni kodlar tüme varım yaklaşımıyla oluşturularak frekanslar hesaplanmış ancak bunların hangi programlardan yararlanılarak hesaplandığına değinilmemiştir. Nitel araştırma yöntemi programlarının kullanılması araştırmacıya kolaylık sağlayacağı gibi okuyucuya sunulacak görselliğin daha zengin olmasına olanak tanımaktadır.

Genel eğitime paralel olarak din ve dindarlığın nevrozla olumlu katkı sağladığı çalışma sonucu ortaya çıksa da, dinin bir nevroz olduğu ve kişiyi hasta edebileceği yönünde eleştiriler de bulunmaktadır.⁹ Fakat yazarın da vurguladığı gibi sağlıklı dinî anlayışa sahip olan bireylerin olumlu dinî başa çıkma uygulamalarıyla nevrozlu durumlarında iyileşme görülmektedir. Nevrozun özünün kullanılmamış bir potansiyel olduğu düşünüldüğünde¹⁰ dinin, bireyin kendisini ve yaşamını anlamlandırması ve gerçekleştirmesine sağladığı katkının nevroz durumu için terapötik etki yaptığı söylenebilir. Nevrotikliğe neden olan çocukluk travmalarıyla ilgili bir çalışmanın yapılması da faydalı olabilir. Böylece çocukluk travmalarının nevrozlu ve dindarlığı nasıl etkilediğini tespit etmek mümkün olacaktır. Sosyal bilimlerde veri akışını dikkate alırsak, özellikle din psikolojisi alanında bu tarz alan çalışmalarının teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu açıdan yazarın çalışmasının, literatürde bu konuda müstakil olarak yapılan bir çalışmanın olmaması nedeniyle önemli bir boşluğu doldurduğu ve alana katkı sağladığı görülmektedir.

9 Sigmund Freud, *Musa ve Tek Tanrıcılık*, çev. Merve Sönmez (İstanbul: Olimpos Yayınları, 2022), 200.

10 Karen Horney, *Kendi Kedine Psikanaliz*, çev. Selçuk Budak (Ankara: Öteki Yayınevi, 1991), 73.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Details	Zeynep Karlık ¹ (Bağımsız Araştırmacı.)
Yazar Bilgileri	¹ Din Psikolojisi, Bursa, Türkiye
	 0000-0002-2940-6579 zeynepsariyerkarlik@gmail.com

Kaynakça/References

Fırıncioğulları, Sevrâ. "Sosyal Bilimler ve Hermeneutik Üzerine Kısa Bir Değerlendirme". *Sosyoloji Dergisi*, sy 33 (2016): 37-41.

Freud, Anna. *Ben ve Savunma Mekanizmaları*. İstanbul: Metis Yayınları, 2015.

Freud, Sigmund. *Musa ve Tek Tanrıcılık*. Çeviren Merve Sönmez. İstanbul: Olimpos Yayınları, 2022.

———. *Totem and Taboo*. Çeviren Abraham Brill. New York: Cosimo Classics, 1913.

Güney, Salih. "Nevroz". *İçinde Davranış Bilimleri ve Yönetim Psikolojisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Ocak Yayınları, 1998.

Horney, Karen. *Kendi Kedine Psikanaliz*. Çeviren Selçuk Budak. Ankara: Öteki Yayınevi, 1991.

Jung, Carl Gustav. *Analitik Psikoloji*. Çeviren Ender Gürol. İstanbul: Payel Yayınları, 1997.

———. *Din ve Psikoloji*. Çeviren Cengiz Şişman. İstanbul: İnsan Yayınları, 1993.

Özalp, Ahmet. *Bireylerden Gruplara İnanç: Sosyal Psikoloji*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.

Sönmez, Bülent. *Modern Batı Düşüncesi Hristiyanlık ve Dinin Kökeni*. İstanbul: Tire Kitap, 2024.

